

Σύγχρονοι (Άγιοι) Γέροντες και οι Μυστικές Ευχές (Παναγιώτης Παπαδημητρίου)

Categories : [ΘΕΟΛΟΓΙΑ](#)

Date : 15 Μαρτίου, 2022

Κατὰ τὴν ἀρχαῖαν καὶ ζῶσαν παράδοσιν, οἱ **Μυστικὲς Εὐχὲς τῆς Θείας Λειτουργίας** ἀναγινώσκονται μυστικῶς¹ ὑπὸ τῶν ἱερέων, ὅπως παραδέχεται καὶ ἓνας ἐκ τῶν ὑποστηρικτῶν τῆς ἐκφώνου² ἀναγνώσεως τῶν Εὐχῶν, ὁ μακαριστὸς Φουντούλης (μαθητὴς τοῦ ἐπίσης ὑποστηρικτοῦ καὶ πρωτοπόρου μακαριστοῦ Τρεμπέλα³), ὁ ὁποῖος ἀναφέρει γιὰ τὴν ἐπικρατοῦσα τάξιν στὴν Ἐκκλησία: «**Ἐχει ὁμως δημιουργηθεῖ ἀπὸ αἰῶνων παράδοση ὡς πρὸς τὴ μυστικῶς ἀνάγνωσι τῶν Εὐχῶν καὶ αὐτὴ σήμερα εἶναι ἡ γενικῶς κρατοῦσα σ' ὅλη τὴν Ὁρθόδοξο Ἐκκλησία τάξιν**»^{4,5}.

Εἰδικὰ στὸ Ἅγιον Ὅρος ἡ Μυστικὴ Παράδοσις τῶν Εὐχῶν εἶναι παγιωμένη (δὲν λέγονται εἰς ἐπήκοον τοῦ λαοῦ⁶), ἰδίως στὶς προηγούμενες γενεές, ὡς θὰ δοῦμε καὶ ἀπὸ τοὺς Ἀγιορείτες γέροντες ποὺ παραθέτουμε στὴν συνέχεια.

Στὸ παρὸν ἄρθρο θὰ δοῦμε πληροφορίες περὶ συγχρόνων, κυρίως Ἀγιορειτῶν, γερόντων (ὀρισμένων ἤδη Ἁγίων) καὶ τῶν Μυστικῶν Εὐχῶν^{7,8,9}.

Ὅσιος Πορφύριος ὁ Καυσοκαλυβίτης καὶ Διορατικός (1906-1991)

Τὸ Ἱερὸν Ἠσυχαστήριον τοῦ Ἁγίου «Ἡ Μεταμόρφωσις τοῦ Σωτήρος», στὸ Μήλεσι, ἐξέδωσε μιὰ ἠχογράφηση¹⁰ Θείας Λειτουργίας μετὰ τὸν Ἅγιο (27-5-1977) στὸν μικρὸ ναὸ Ἁγίου Νικολάου Καλισσίων, ποὺ βρέθηκε στὰ πράγματα τῆς κ. Μαρίας Λίβα.

Ὁ Ἅγιος Πορφύριος ἀκολουθεῖ φαίνεται τὸ Ἱερατικὸν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου τοῦ 1895, καὶ τὰ κατ' αὐτὸ Ἱερατικὰ τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας, (π.χ. ἐκδόσεων 1962, 1981), τὰ ὁποῖα ὡς πρὸς τὶς Μυστικὲς Εὐχὲς ὁμοιάζουν μετὰ τὴν διάταξιν τῆς Ἁγίας Σοφίας τοῦ 1386 (V.135)¹¹.

Ὡς ἀπόντες (φυσικὰ) ἀπὸ τὴν Θεία Λειτουργία τοῦ 1977, καὶ οὔτε παρόντες εἰς τὸ Ἱερὸν, δυνάμεθα νὰ συμπεράνουμε τὰ τῶν Μυστικῶν Εὐχῶν ἀπὸ τὰ μεγάλα διαστήματα λειτουργικῆς σιωπῆς¹² κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς Θείας Λειτουργίας, σὲ σημεῖα ὅπου τὸ Ἱερατικὸν ἀναφέρει μυστικὴ ἀνάγνωσις Εὐχῆς. Στὴν διάρκειαν τῆς λειτουργικῆς σιωπῆς ποὺ δίνεται παρακάτω, δὲν προσμετράται ἡ διάρκειαν τῆς ἀπόκρισης.

1. Εὐχὴ τῆς Προθέσεως (ἢ Προσκομιδῆς), [ΙΟΠ, σ. 71] (σιωπὴ διάρκειαν 13 δευτ., track#5, ἀπὸ τό 0':44").

2. Εύχη «Ἄξιον καὶ δίκαιον», [ΙΟΠ, σ. 73] (σιωπή διάρκειας 32 δευτ., track#5, ἀπὸ τό 6':54").
3. Μετὰ τό «Λάβετε φάγετε», [ΙΟΠ, σ. 74-75] (τὰ Ἀμήν εἶναι μακρὰ καὶ καλύπτουν τὰ μυστικῶς λεγόμενα, λίγη σιωπή ἀκούγεται μετὰ τό δεύτερο Ἀμήν, track#5, ἀπὸ τό 8':41").
4. Μετὰ τό «Ἐξαιρέτως», [ΙΟΠ, σ. 76] (σιωπή διαρκείας 7 δευτ. συνολικά, στὸ τέλος τοῦ track#5 καὶ στὴν ἀρχὴ τοῦ track#6 – μετὰ τὴν ὑπόθεση ὅτι δὲν κόπηκε περαιτέρω σιωπή στὸ μοντάζ, λόγω σύντομης ἐκτελέσεως τοῦ Εἰρμού).
5. Μετὰ τό «Ἐν πρώτοις μνήσθητι», [ΙΟΠ, σ. 77] (σιωπή διαρκείας 8 δευτ., track#6, ἀπὸ τό 0':26").
6. Εύχη «Σοὶ παρακατατιθέμεθα», [ΙΟΠ, σ. 78] (σιωπή διαρκείας 17 δευτ., track#6, ἀπὸ τό 2':25").
7. Εύχη «Εὐχαριστοῦμέν Σοι Βασιλεῦ», [ΙΟΠ, σ. 80] (σιωπή διαρκείας 12 δευτ., track#6, ἀπὸ τό 5':55").
8. Εύχη «Πρόσχες, Κύριε Ἰησοῦ Χριστέ», [ΙΟΠ, σ. 80] (σιωπή διαρκείας 11 δευτ., track#6, ἀπὸ τό 6':27").

Τὰ ὀκτὼ (8) αὐτὰ ἀποσπάσματα ποὺ δεικνύουν τὴν λειτουργικὴ σιωπὴ¹² καὶ τὴν στιγμὴ τῆς Θείας Λειτουργίας ὅπου ἔλαβε μέρος ἡ ἀντίστοιχη ἀνάγνωσις τῶν Μυστικῶν Εὐχῶν, δίνονται εἰς τὴν σελίδα τοῦ Ἀναλογίου¹³.

Ὁσιος Ἰωσήφ ὁ Ἡσυχαστῆς (1898-1959)

Παρότι ὁ Ὁσιος Ἰωσήφ δὲν ἦταν ἱερωμένος, ἐν τούτοις ὑπάρχει ἡ ἐξῆς μαρτυρία στὸν βίον του¹⁴, συγγραφεῖσα παρὰ τοῦ ὑποτακτικοῦ του (μακαριστοῦ πλέον) γέροντος Ἐφραῖμ (1928-2019) προηγουμένου τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Φιλοθέου, τοῦ ἐν τῇ Ἀριζόνη:

«Σὲ κάποια θεία Λειτουργία, ὁ παπα-Ἐφραῖμ¹⁵ [ὁ Βολιώτης] ἔλεγε φωναχτὰ τὶς Εὐχὲς τῆς Λειτουργίας καὶ τοῦ εἶπε ὁ Γέροντας: **Μὴ φωνάζης, παπᾶ, πὲς τις σιγανά, ὅπως ἀναφέρεται μέσα στὸ Ἱερατικό, ὅτι μυστικῶς λέγονται. Διότι ὁ Γέροντας, ὡς νηπτικὸς ὅπου ἦταν, ἤθελε τάξι καὶ ἡσυχία, γιὰ νὰ ἐργάζεται μέσα του καὶ τὴν Νοερὰ Προσευχή**».

Συνεπῶς δυνάμεθα νὰ ὑποθέσουμε ὅτι ὅλοι οἱ ὑποτακτικοὶ τοῦ Ὁσίου Ἰωσήφ (ποὺ ἔμειναν κοντά του, καὶ κατόπιν ἐπάνδρωσαν ὡς ἡγούμενοι τὰ μοναστήρια τοῦ Ἁγίου Ὁρους), ἀκολουθοῦσαν τὴν παράδοση τῆς μυστικῆς ἀνάγνωσις τῶν Μυστικῶν Εὐχῶν τῆς Θείας Λειτουργίας.

Όσιος Έφραϊμ ό Κατουνακιώτης (1912-1998)

Ό Όσιος Έφραϊμ ό Κατουνακιώτης, ήταν ύποτακτικός τοϋ παπα-Νικηφόρου, και λειτουργούσε στον Όσιο Ίωσήφ τον Ήσυχαστή, ό όποιος και ήταν ούσιαστικά ό πνευματικός καθοδηγητής του¹⁶.

Ούράνιες καταστάσεις έζησε ό ιερομόναχος π. Έφραϊμ κοντά στον γέροντα Ίωσήφ, ειδικά κατά την διάρκεια τής Θείας Λειτουργίας. «Άλλη φορά είδε τον Τριαδικό Θεό στα Τίμια Δώρα και να πώς Τόν περιγράφει: «Είδα όλη την Θεότητα στα Τίμια Δώρα. Την είδα με τα μάτια τής ψυχής. Αυτό όμως δεν μπορώ να τό περιγράψω. Τόν Θεόν, βέβαια, δεν μπορεί να Τόν ιδή ό άνθρωπος και να ζήση, αλλά κάπως, όπως ό Μωϋσής πού λέγει «τά όπίσθια τοϋ Θεοϋ». Εύρέθην την στιγμην εκείνην εις κατάστασιν άρρήτου μακαριότητος, ειρήνης, άγάπης, θείου έρωτος, δακρύων. Ζωντανός ό Θεός εις τό άγιον Δισκοπότηρον! Πώς να τολμήσης, λοιπόν, να πλησιάσης, εις τό Άγιον Ποτήριον;»»¹⁷.

«Η εύλάβεια τοϋ παπα-Έφραϊμ έκδηλωνόταν ιδιαιτέρως στην Θεία Λειτουργία. Τό πώς να ψάλλη τις αίτήσεις και τα λοιπά τής θείας Λειτουργίας, τα διδάχθηκε από τον Γέροντα Ίωσήφ, και εκείνος από άρπαγή νοός»¹⁸.

Πληροφορίες για τον Όσιο Έφραϊμ τον Κατουνακιώτη και την μυστική άνάγνωση τών Εύχών, πήραμε από την έκπομπή «Όδοιπορικό στην έρημο τοϋ Άγίου Όρους»¹⁹, καθ' ύπόδειξιν τοϋ Ίεροψάλτου κ. Γεωργίου Καραγιαννάκη:

Ομιλεί ό γέροντας Ίωσήφ τής Καλύβης τοϋ Οσίου Έφραϊμ τοϋ Σύρου στα Κατουνάκια: «**Ήταν ιερούργος άπόλυτα σύνους... Σταθερός στις κινήσεις του, ιεροπρεπέστατος, δεν έχανε χρόνο καθόλου, δεν καθυστερούσε καθόλου, αλλά ούτε και βιαζόταν. Τις Εύχές τις έλεγε μυστικά, και άρκετά σύντομα. Άλλά δεν άπεσπάτο ή διάνοιά του από τα λεγόμενα**. Τό λέγω αυτό γιατί ήταν πολύ έντονο».

Όσιος Ίάκωβος ό έν Εύβοία (1920-1991)

Ός λειτουργός άξιώθηκε από τον Θεό και είχε θείες έμπειρίες. Έλεγε: «Να ξέρατε την ώρα τοϋ Χερουβικού, πώς κατεβαίνουν οι Άγγελοι μέσα στο ιερό! Πολλές φορές αισθάνομαι τις φτερούγες τους να με χτυποϋν». Κι άλλη φορά ήταν τόσο τό πλήθος τών Άγγέλων πού τοϋς είπε: «Με συγχωρείτε Άγιοι Άγγελοι, στη Μεγάλη Εϊσοδο κάντε λίγο τόπο να περάσω». Άλλη φορά είδε Άγγέλους εκεί πού μνημόνευε στην Αγία Προσκομιδή να παίρνουν τις μερίδες ύπέρ ών βγήκαν οι μερίδες αυτές ζώντων τε και κεκοιμημένων και να πηγαίνουν τις μερίδες αυτές και να τις έναποθέτουν ως προσευχή στα πόδια τοϋ Δεσπότου Χριστοϋ [...]20, 21.

Ό Όσιος Ίάκωβος, έδειχνε μεγάλη συγκατάβαση κι έπιείκεια στους έξομολογουμένους. Όμως, δεν μπορούσε να παραβλέπει και βασικές άρχές. Έτσι, τό 1987, δεν επέτρεψε σε μία κοπέλα να κοινωνήσει. Έκείνη έπισκέφτηκε κάποιον

Ἐπίσκοπο, πού τῆς εἶπε νὰ κοινωνήσει. Δύο φορές ὅμως πού ἡ κοπέλα προσῆλθε στή θεία Κοινωνία, διαπίστωσε κάτι περίεργο: στό στόμα της, μέ τή λαβίδα, δέν ἔμπαινε τίποτα. Τρόμαξε, μετανόησε κι ἔσπευσε νὰ ἐξομολογηθεῖ πάλι στόν π. Ἰάκωβο (22, σ. 118).

Σύμφωνα μέ τήν μαρτυρία τοῦ Πανιερωτάτου Μητροπολίτου Μόρφου κ. Νεοφύτου²³ ὡς συλλειτουργός του, **ὁ Ἅγιος πατήρ ἡμῶν Ἰάκωβος ὁ ἐν Εὐβοίᾳ, ὁ μὲ «συγχωρεῖτε», ἀκολουθοῦσε τήν μυστική ἀνάγνωση τῶν Λειτουργικῶν Εὐχῶν, γιατί εἶχε ἔγνοια νὰ διαφυλάξει, ὄχι ἀπλᾶ μιὰ λειτουργική παράδοση αἰῶνων, ἀλλά καί νὰ διαφυλάξει τὸν νοῦν καὶ τὴν καρδιά του ἀπερίσπαστα, καθὼς καὶ νὰ μοιραστεῖ μέ τοὺς πιστοὺς τὴν ἐμπειρία τῆς αἰωνίου Ζωῆς τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ.**

Ὁ Ἅγιος Πορφύριος εἶχε πεῖ γιὰ τὸν γέροντα Ἰάκωβο: «αὐτὸς εἶχε μέγα προορατικὸ χάρισμα, τὸ ὁποῖο ἔκρυβε ἐπιμελῶς γιὰ νὰ μὴ δοξάζεται. Εἶναι ἕνας ἀπὸ τοὺς μεγαλύτερους Ἁγίους τοῦ αἰῶνα μας» (22, σ. 119).

Γέροντας Ἐφραῖμ Φιλοθεΐτης, ὁ ἐν Ἀριζόνι (1928-2019)

Ὁ μακαριστὸς πλέον γέροντας Ἐφραῖμ, προηγούμενος τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Φιλοθέου, καὶ ἱεραπόστολος τῆς Ἀμερικῆς, ὁ ἐν Ἀριζόνι τῶν Η.Π.Α., ἦταν δώδεκα χρόνια ὑποτακτικὸς στόν Ὅσιο Ἰωσήφ τὸν Ἠσυχαστῆ μέχρι τὴν κοίμησίν του (1959).

Ὁ γέροντας Στέφανος Ἀναγνωστόπουλος, ὁ ὁποῖος ἦταν ὑποτακτικὸς τοῦ γέροντα Ἐφραῖμ ἀπὸ τὸ 1962 μέχρι τὴν κοίμησίν του (2019), καθὼς φυσικὰ καὶ συλλειτουργός του, γράφει γιὰ τὸν γέροντα²⁴:

«Ἐνθυμοῦμαι κάποτε, μεταξὺ τοῦ 2008 καὶ τοῦ 2010, μοῦ εἶπε ὁ Γέροντάς μου Ἐφραῖμ, μετὰ ἀπὸ κάποια Κυριακάτικη Θεία Λειτουργία στὴν Ἀριζόνα, στὴν ὁποία ἡμουν συλλειτουργός: «Ὅταν ἄρχισε ὁ Χερουβικὸς ὕμνος, παπᾶ μου, καὶ ἐμοῦ κάμπτοντος ὅλο τὸ σῶμα... (ὁ Γέροντας στὴν εὐχή Οὐδεὶς ἄξιος, ἔσκυβε ἀπὸ εὐλάβεια, σεβασμὸ καὶ δέος τὸ κεφάλι του πιὸ κάτω ἀπὸ τὴν ἀγία Τράπεζα), μαζί μέ τὴν εὐχή τοῦ Χερουβικοῦ ὕμνου ἔλεγα τὸ Κύριε Ἰησοῦ Χριστέ, ἐλέησόν με (μᾶλλον τὸ Πανάγιον Πνεῦμα μέσα του ἐπανελάμβανε τὶς λέξεις αὐτές, πού ἀποκαλοῦνται νοερὰ καρδιακὴ χαρισματικὴ προσευχή). Καὶ τότε μὲ κατέλαβε μιὰ ἄπλετος καθαρότης καὶ ἄυλος θεία Γνώσις φωταγώγησε τὴν ψυχὴ μου, ὥστε ἀρρήτως νὰ κατανοῶ τὰ ἀπόρρητα μυστήρια τοῦ Θεοῦ. Ἡ ἀγία Τράπεζα γίνεται ὁ τόπος τοῦ Θεοῦ, τὸ οὐράνιο θυσιαστήριον, ὅπου ἡ ἱερατικὴ καρδιά φλογίζεται, καλλωπίζεται ἀπὸ τὸ ἀναρχο θεῖο φῶς. Ταυτόχρονα, ἀρρήτες μελωδίες τῶν οὐρανίων Δυνάμεων ἀσιγήτως δοξολογοῦν τὴν φωτοφάνεια τοῦ Ἐσφαγμένου Ἀρνίου. [...]»²⁴, (σ. 4).

«Ὡς λειτουργός ἦταν πολὺ σοβαρός, ἀλλὰ πρᾶος καὶ κατανοητός(σ. 32)», «ἀπλός, εἰρηνικός, ἱλαρός, ταπεινός καὶ ὅλος φῶς!... Πολλάκις δὲν πατοῦσε στὴ γῆ, αἰωρεῖτο(σ. 49)». Κάποτε τοῦ εἶπε: «Ὁ καθαρὸς ἱερεύς, ὁ ἄνευ κωλυμάτων, ὅταν παίρνει καιρὸ γιὰ νὰ λειτουργήσει, ἡ καρδιά του πηδᾷ μέσα της ἀπὸ τὴν πολλὴ χαρὰ,

διότι άφουγκράζεται με άκατάληπτον τρόπο την παρουσία του Χριστού»(σ. 29), είναι [ό καθαρός ιερέυς] «χειροτονημένος άοράτως άνωθεν υπό της θείας Χάριτος γι' αυτό και εύαρεστεύεται πολυ ό Θεός από την Θεία Λειτουργία του. Έτσι, παπα μου, τον γεμίζει ό Θεός από πληθος χαρισμάτων.»²⁴, (σ. 32).

Ό γέροντάς μας Στέφανος είπε²⁵: «ό γέροντας Έφραϊμ έλεγε μυστικώς τις Εύχές, με κλειστά τὰ χειλιη, και σε συλλείτουργο, μόνο την Εύχή του Καθαγιασμού άκούγαμε ίσα-ίσα, ψιθυριστά, οι συλλειτουργοί».

Παραθέτουμε και μιὰ (δυστυχώς) κακής ποιότητας²⁶ ήμετέρα ήχογράφησιν της Αγίας Αναφοράς από τον Έπερό Ναό του Αγίου Αντωνίου στο μοναστήρι του γέροντα στην Άριζόνα. Ό ναός είναι μεγάλος, άνευ μικροφώνων, και ή θέσις των πιστών είναι στο μισό του Ναού (στο άλλο μισό είναι ή θέσις των μοναχών). Η ήχογράφηση ξεκινάει με την άπαγγελία του Πιστεύω από τον γέροντα. Κατόπιν παρατηρούμε, άργή ψαλμώδηση του Άξιον και δίκαιον, και δέν άκούγεται ή μυστική Εύχή, τó ίδιο και πρό του Άγιος, Άγιος... . Τα δύο Άμήν ψάλλονται άργώς, και πάλιν δέν άκούγονται οι μυστικές Εύχές. Το Σε ύμνοϋμεν άκούγεται ξεκάθαρα, και ή μυστική εύχή λέγεται «μυστικώς». Δέν άκούγονται καθόλου οι μυστικές Εύχές.

Γέροντας Ίσαάκ ό Λιβανέζος (1937-1998)

Ό άγιορείτης γέροντας Ίσαάκ ό Λιβανέζος ήταν μαθητής, και ό πρώτος βιογράφος του Όσίου Παΐσιου του Άγιορείτου.

Τό 1979 έλαβε τó μέγα και άγγελικό σχήμα και από Φίλιππος όνομάσθηκε Ίσαάκ. Τό μοναχικό σχήμα του τó έδωσε ό Άγιος Γέροντας Παΐσιος. Διετέλεσε Πνευματικός των μαθητών της Άθωνιάδος Σχολής και πολλών ανθρώπων. Άφησε άγαθό παράδειγμα άγωνιστού στην εύλογημένη συνοδεία του Σταυρονικητιανού Κελλιοϋ της Άναστάσεως του Κυρίου στην Κάτω Καψάλα.

Άνθρωπος εύφυής, γλυκομίλητος, φιλόπονος, φιλότιμος, ψάλλοντας θαυμάσια με την ώραία φωνή του. Υπήρξε άγαθός παρηγορητής Έλλήνων και Άράβων. Για τούς δεύτερους είχε άρχίσει μεταφράσεις πατερικών βιβλίων προς πνευματική τροφοδοσία τους. Εύλαβής, σεμνός και με φόβο Θεού. Αγάπησε την προσευχή, την άσκηση, την ιερωσύνη, τον μοναχισμό, την άρετή και την έλεημοσύνη²⁷.

Σύμφωνα με την μαρτυρία του Πανιερωτάτου Μητροπολίτου Μόρφου κ. Νεοφύτου²³ ως συλλειτουργός του, **ό γέροντας Ίσαάκ άκολουθοϋσε την μυστική ανάγνωση των Λειτουργικών Εύχών.**

Έρομόναχος π. Εύμένιος Σαριδάκης (1931-1999)

Ό πατήρ Εύμένιος ήτο εις τó έπακρον φιλακόλουθος, όσο έλάχιστοι μοναχοί ή

ιερείς. «Μοῦ ἀρέσουν τὰ ἱερὰ γράμματα», ἔλεγε, «μοῦ ἀρέσουν νὰ τὰ βλέπω, νὰ τὰ διαβάζω καὶ νὰ τὰ ἀκούω, μοῦ ἀρέσουν πολὺ». Εἶχε ἕναν ἀπέραντο σεβασμὸ στὰ Λειτουργικὰ βιβλία. Ὅλα γιὰ τὸν Παπποῦλη ἦταν ἱερὰ καὶ ἅγια γράμματα, φωτιστικά.

Ατέρμονες Ἀκολουθίες εἶχε τὸ καθημερινό μας πρόγραμμα. Ὅχι μόνο δὲν παραλείπαμε τίποτε ἀπὸ τὴν εἰκοσιτετράωρη λατρευτικὴ τάξη τῆς Ἐκκλησίας μας, ἀλλὰ προσθέταμε, καὶ ἄλλα [...] (28, σ.86).

Σύμφωνα μὲ τὴν μαρτυρία τοῦ Πανιερωτάτου Μητροπολίτου Μόρφου κ. Νεοφύτου²³ ὡς συλλειτουργὸς του, **ὁ ἐν κόσμῳ ἡσυχαστῆς πατὴρ Εὐμένιος, ἀκολουθοῦσε τὴν μυστικὴ ἀνάγνωση τῶν Λειτουργικῶν Εὐχῶν, γιατί εἶχε ἔγνοια νὰ διαφυλάξει, ὄχι ἀπλὰ μιὰ λειτουργικὴ παράδοση αἰώνων, ἀλλὰ καὶ νὰ διαφυλάξει τὸν νοῦν καὶ τὴν καρδιά του ἀπερίσπαστα, καθὼς καὶ νὰ μοιραστεῖ μὲ τοὺς πιστοὺς τὴν ἐμπειρία τῆς αἰωνίου Ζωῆς τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ.**

Παρόμοια, σύμφωνα μὲ μαρτυρία²⁹ τοῦ Ἱερέως καὶ Ἱατροῦ π. Εὐαγγέλου Παπανικολάου, ὁ ὁποῖος διατελοῦσε ψάλτης τοῦ πατρὸς Εὐμενίου, **δὲν ἄκουσε ποτὲ μυστικὴ Εὐχὴ ἀπὸ τὸν μακαριστὸ πατέρα Εὐμένιο.**

Γέροντας (Ἀββᾶς) Ἀθανάσιος Σταυροβουνιώτης (1925-2021)

Τὸ ἄκρον ἀντικείμενον τοῦ νοός τοῦ γέροντος Ἀθανασίου, τὸ μελέτημα τῆς καρδίας του καὶ τὸ ἐντρύφημα τῆς γλώσσης του ἦταν ὁ Χριστός, ἡ Παναγία καὶ οἱ Ἅγιοι. Ἀπότοκο αὐτοῦ ἦταν ἡ μεγάλη του ἀγάπη γιὰ τοὺς βίους τῶν Ἁγίων καὶ τὶς Ἱερὲς Ἀκολουθίες. Ἀγαποῦσε πολὺ τοὺς βίους τῶν Ἁγίων. [...]. Τὶς ἱερὲς Ἀκολουθίες τοῦ νυχθημέρου ἀνελλιπῶς παρακολουθοῦσε στὸ Καθολικὸ τῆς Μονῆς. Ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον παρέμενε ὄρθιος ἐπὶ τοῦ στασιδίου του καθ' ὅλη τὴ διάρκεια τῆς Ἀκολουθίας. Ἀκόμα καὶ στίς πιὸ δύσκολες στιγμὲς τῆς ὑγείας του ἐπέμενε «ὡς ζηλωτῆς μανικώτατος» νὰ παρακολουθεῖ καὶ νὰ συμμετέχει στίς Ἀκολουθίες καὶ στὴ Θεία Λειτουργία γενόμενος τύπος ὑπομονῆς, φιλοπονίας καὶ ἀκρίβειας γιὰ τοὺς ὑποτακτικούς του³⁰.

Σύμφωνα μὲ τὴν μαρτυρία τοῦ Πανιερωτάτου Μητροπολίτου Μόρφου κ. Νεοφύτου²³ ὡς συλλειτουργὸς του, **ὁ γέροντας Ἀθανάσιος ἀκολουθοῦσε τὴν μυστικὴ ἀνάγνωση τῶν Λειτουργικῶν Εὐχῶν.**

Ἅγιος Νικόδημος ὁ Ἀγιορείτης (1749-1809)

Γνωρίζομεν ὅτι ὁ Ἅγιος Νικόδημος δὲν εἶναι τόσο σύγχρονος ἡμῶν, ἀλλὰ εἶναι ζωντανὴ μαρτυρία τῆς Ὁρθοδοξίας, καὶ τῆς Ἱερᾶς ἡμῶν Παραδόσεως, ἐκ τῆς ὁποίας

άντλησανε οί προηγούμενοι Άγιορείτες γέροντες, καί ιδίως ό Όσιος Ίωσήφ.

Λέγει λοιπόν είς τò Πηδάλιον (άλλα καί άλλου στα συγγράμματά του): «Αί Μυστικάι Εύχαι, εύλογίαι τε καί έπικλήσεις, αί άγιαστικάι καί τελειωτικάι τών Μυστηρίων, έξ άγράφου παραδόσεως θέλει νά είναι καί ό Άρεοπαγίτης Διονύσιος [...]. **Όθεν καί ή πράξις τής Έκκλησίας, άείποτε μυστικώς, καί ούχι έκφώνως, ώς τὰ Κυριακά λόγια, άναγινώσκουσα τας Εύχας ταύτας, τήν σεσιωπημένην, καί άγραφον, μυστικήν ταύτην παράδοσιν αίνιττεται**»³¹.

*Έγραφον τή η' τοϋ μηνός Φεβρουαρίου ,βκβ',
Μνήμη τοϋ Άγίου Θεοδώρου τοϋ Στρατηλάτου*

Παράρτημα

Τέλος, άπό τίς πολύτιμες άπαντήσεις τοϋ Πανιερωτάτου Μητροπολίτου Μόρφου κ. Νεοφύτου²³ θά παραθέσουμε τήν **παλαιάν Λειτουργικήν παράδοσιν στήν Κύπρο:**

«Ενθυμούμαι ότι στην παλαιά Κύπρο οι άγιες Τράπεζες είχαν κιβώριο, είτε ξύλινο, είτε λίθινο. Στην ανατολική πλευρά του κιβωρίου, κατά την παλαιά παράδοση, η τάξη ήθελε να τοποθετείται Σταυρός στο κέντρο (ασημένιος ή και επιχρυσωμένος ενίοτε, δηλαδή δοξαστικός), και εκατέρωθεν του τιμίου Σταυρού δύο εξαπτέρυγα. Τόσο ο Σταυρός, όσο και τα δύο εξαπτέρυγα και δύο λαμπάδες, κατά την τάξη της εν Κύπρω Θείας Λειτουργίας, εξέρχονται την ώρα του Χερουβικού και εικονίζουν την ουράνια Λειτουργία που τελείται στο ουράνιο θυσιαστήριο από τον Μέγαν Αρχιερέα Χριστόν συν πάσι τοις αγίοις Αυτού: Αγγέλους και αγίους και δικαίους ανθρώπους. Τα εξαπτέρυγα αυτά συνοδεύουν τον ιερέα κατά την Μεγάλη Είσοδο στο ιερό Βήμα του επίγειου θυσιαστηρίου και επανατοποθετούνται στην προγενεστέρα τους θέση κατά ανατολάς επί του κιβωρίου. Δεξιά και αριστερά του ιερού κιβωρίου εκρέμαντο βήλα, δηλαδή υφασμάτινες κουρτίνες. Και τούτο για να μην βλέπουν τα τελούμενα από τον λειτουργούντα ιερέα ή αρχιερέα όπου υπήρχε οι παριστάμενοι, ούτε αυτοί να βλέπουν τους άλλους και να περισπώνται. Και βεβαίως οι λαϊκοί απαγορεύεται να είναι περίξ της αγίας Τραπέζης. **Η Θεία Λειτουργία λοιπόν, σύμφωνα με αυτά, πρέπει να τελείται μυστικώς και ιεροκρυφίως.** Υπενθυμίζω τις τυπικές διατάξεις της Προηγιασμένης Λειτουργίας, όπου το Σώμα του Κυρίου είναι συνεχώς σκεπασμένο με τον Αέρα επί της αγίας Τραπέζης.

Κατά την αρχαία λειτουργική τάξη της Κύπρου αποφεύγονταν τα πολλά ιερατικά συλλείτουργα. Κατ' εξαίρεσιν και σπάνια τελούνταν, όταν λειτουργούσε αρχιερέας ή αντιπρόσωπός του πρωτόπαπας. Τα οφίικια είχαν λειτουργική πρακτική, είχαν νόημα. Και τούτο, γιατί εγνώριζαν οι παλαιοί παπάδες ότι ένας στην ουσία

λειτουργεί και ένας προσφέρει την αναίμακτο ιερουργία και είναι αυτός που εικονίζει (ο λειτουργός δηλαδή) τον Μέγαν Αρχιερέα Χριστόν, καθότι, κατά την ευχή του Χερουβικού, Αυτός είναι «ο προσφέρων και προσφερόμενος...».

Θα μπορούσαμε να πούμε και να γράψουμε πολλά, αγαπητέ μου Παναγιώτη. Τούτο μόνο ευθυμούμαι τώρα, ως κατακλείδα, από τον Άγιο Πορφύριο. «Βρε, οι μεγάλοι έρωτες που διαρκούν είναι οι μυστικοί...».»²³.

* * *

Υποσημειώσεις:

1 Μυστική ανάγνωση = ανάγνωση όχι εις έπήκοον τοῦ λαοῦ (να μην την ακούει ο λαός, αφού δεν έχει ιερωσύνη), σιωπηλῶς ἢ χαμηλοφώνως καὶ μακρὰν τοῦ μικροφώνου, καὶ προπαντὸς μὴ επικαλύπτων ἀκουστικῶς τὸν ἱεροψάλτην, διότι ὁ ἄνθρωπος ἐκ φύσεως εἶναι δύσκολο νὰ προσέξει δύο ἀνθρώπους ὀμιλοῦντας ταυτοχρόνως. Ἄλλο ἂν - ψάλλοντος τοῦ ἱεροψάλτου - ἀκούγονται «ἀσθενῶς» οἱ Εὐχὲς χωρὶς ὅμως «ἐπιτηδειότητα» (π.χ. ἀκουσίως λόγω τῶν μικροφώνων τοῦ Ἱεροῦ - πὸ καλὸ θὰ εἶναι νὰ ἀνοίγουν μόνο στὶς Ἐκφωνήσεις, ἢ λόγω μικροῦ ναοῦ, ἢ λόγω ὅτι μερικοὶ ἱερεῖς πρέπει νὰ ἐξωτερικεύσουν τὴν φωνή τους γιὰ νὰ ἐννοήσουν τι).

«ἐπιτηδειότητα» = νὰ περιμένω νὰ τελειώσει ὁ ψάλτης γιὰ νὰ πῶ τὶς Εὐχὲς (τὸ ὁποῖον εἶναι νεωτερισμός) εἰς ἐπήκοον τοῦ λαοῦ, ἢ νὰ δασκαλέψω τὸν ἱεροψάλτη νὰ πράξει οὕτως ἢ ἄλλως γιὰ νὰ ἀκούγονται οἱ Εὐχὲς στὸν λαόν· τέτοια παράδοση, τέτοιες πρακτικὲς δὲν παρελάβαμε ἀπὸ τοὺς Πατέρες μας.

2 Ἐν τούτοις, ὁ Ἱω. Φουντούλης ξεχώριζε «Εὐχὲς πὸ διαβάζονται ἐξ ὀλοκλήρου μυστικῶς (εὐχή Καιροῦ, Χερουβικῶ Ὑμνου, Εἰσόδου, Εἰρηρικῶν Βαπτίσματος κ.λπ.)», Ἀπαντήσεις... (2003), Τόμος Δ', #410, σ. 27.

3 Ὁ Τρεμπέλας, δυστυχῶς, ἔθεσεν οὐσιαστικῶς τὴν βᾶσιν⁹ διὰ τὴν καινοτόμον εἰς ἐπήκοον τοῦ λαοῦ ἀνάγνωσιν τῶν Μυστικῶν Εὐχῶν (καὶ συμπαρέσυρε τὴν χριστιανικὴν ὀργάνωσίν του, καὶ λοιπὸν κόσμον καὶ ἱερωμένους), μὲ τὶς ἀντίστοιχες ἐργασίες του τοῦ 1949, 1955 (βλ. ὑποσ. 9, σ. 20-24), συγχρόνως μὲ τὴν λειτουργικὴ κίνηση τῶν Καθολικῶν πρὸ τῆς Β' Βατικάνειας Συνόδου, καὶ γιὰ αὐτὸ τὸ 1956 (δὲν εἶναι τυχαῖο ἕναν χρόνο μετὰ τὴν δεύτερη ἐργασία τοῦ Τρεμπέλα) ἐξέδωσε ἡ Ἱεραρχία τὴν αὐστηρὰν Συνοδικὴν Εγκύκλιον ὑπὲρ τῶν μυστικῶς ἀναγινωσκομένων εὐχῶν, βλ. ὑποσ. 5.

4 Ἱω. Μ. Φουντούλη, Ἀπαντήσεις εἰς Λειτουργικὰς ἀπορίας, Τόμος Ε', Ἀπ. Διακονία 2003, #553, σ. 201.

5 Πρὸς τούτοις δέ, στὶς 9 Ἰουνίου 1956 (ἀρ. πρωτ. 1353) ἡ Ἱεραρχία ἀπέστειλε Συνοδικὴν Ἐγκύκλιον πρὸς τοὺς Σεβασμιωτάτους Ἱεράρχας ἵνα «αὐστηρῶς

διατάξητε τοῖς παρ' Ὑμῖν κληρικοῖς ἵνα ποιῶνται τὴν ἀνάγνωσιν τῶν ὡς εἴρηται Εὐχῶν «μυστικῶς» καὶ οὐχὶ εἰς ἐπήκοον τοῦ ἐκκλησιάσματος».

6 Πλὴν ὀρισμένων συγχρόνων ἐξαιρέσεων.

7 Πῶς ἐτέλεσε ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς τὴν «θείαν Εὐχαριστίαν» εἰς τὸν Μυστικὸν Δείπνον, μυστικῶς ἢ εἰς ἐπήκοον;, Παν. Δ. Παπαδημητρίου, 2/12/2020, <http://analogion.gr/typikon/liturgy-articles>.

8 βλ. Βαρβερινό κώδικα 8ου αἰῶνος Gr. 336, τὴν Διάταξιν τοῦ Ἁγίου Φιλοθέου (V.480), καὶ τῆς Ἁγίας Σοφίας (V.135), <http://analogion.gr/typikon/liturgy-articles>.

9 [Ἡ Μυστικὴ Ανάγνωσις τῶν Εὐχῶν τῆς Θείας Λειτουργίας, Ἀρχιμ. Νικοδήμου Μπαρούση, ἐκδ. Τῆνος, 2011.](#)

10 Διαθέσιμο στό: <https://www.porphyrrios.net/>

11 Διάταξις τῆς Πατριαρχικῆς Λειτουργίας 1386 (Ἁγία Σοφία), παρὰ τοῦ πρωτονοταρίου τῆς Ἁγίας Σοφίας, διακ. Δημητρίου Γεμιστοῦ, V.135, Παν. Δ. Παπαδημητρίου (πρόχειρον, β' 30/12/2020, α' 22/11, 21/11/ 2020), <http://analogion.gr/typikon/liturgy-articles>.

12 Λειτουργικὴ σιωπὴ = σιωπὴ κατὰ τὴ διάρκειαν τῆς Θ. Λειτουργίας, ὥστε νὰ προλάβει νὰ ἀναγνώσει μυστικῶς ὁ ἱερεὺς τὴν μυστικὴν Εὐχὴν στὴν θέσιν τῆς. Ἡ σιωπὴ αὕτη εἶναι περισσότερο φανερὴ στὶς ἀκολουθίες τῶν Ἁγιορειτῶν πατέρων. Στὸν κόσμον τὴν σήμερον, συνήθως ἐπικρατεῖ ἀμηχανία ἐὰν ἐπικρατήσῃ γιὰ λίγο λειτουργικὴ σιωπὴ στὴν ἐκκλησία. Διακόνου παρόντος, δὲν ἀκούγεται συνήθως σιωπὴ, διότι οἱ αἰτήσεις ὑπὸ τοῦ διακόνου καλύπτουν (ἐπὶ τὸ πλεῖστον) τὴν μυστικὴν ἀνάγνωσιν τῶν εὐχῶν ὑπὸ τοῦ ἱερέως. Ἐπίσης, ἀπόντος διακόνου, πέραν τῆς Παραδόσεως τῆς λειτουργικῆς σιωπῆς, εἶναι τῆς Παραδόσεως (στὸν κόσμον περισσότερο, ἀλλὰ καὶ σὲ ἱερὰς Μονὰς) νὰ λέγονται οἱ Εὐχῆς (πάντοτε μυστικῶς) μετὰ τὴν ἐκφώνησιν, τὴν ὥρα ποὺ ὁ Χορὸς ψάλλει τὰ σχετικὰ, [Ἱερατικὸν Ἀ.Δ. 2000, σ. 106].

13 <http://analogion.gr/articles/ecclesia/gerontes-euxes/ag-porphyrios-1.mp3> (γιὰ τὰ ὑπόλοιπα 2-8, ἀντικατέστησε τὸ 1 στὸν σύνδεσμον, μὲ τὸ 2, 3, ..., 8), 7/1/2021.

14 Ὁ Γέροντάς μου Ἰωσήφ ὁ Ἡσυχαστῆς καὶ Σπηλαιώτης (1897-1959), Γέροντος Ἐφραῖμ Φιλοθείτου, ἐκδ. Ἰ.Μ. Ἁγίου Ἀντωνίου Ἀριζόνας, USA, ἐκδοσις θ' 2019, σ. 160.

15 Ὑποτακτικὸς τοῦ γέροντος Ἰωσήφ ποὺ παρήκουσε καὶ βγήκε στὸν κόσμον, στὸν Βόλο, καὶ ἠγήθηκε τοῦ παλαιοημερολογιτικοῦ κινήματος ἐκεῖ. Εἶχε γυρίσει γιὰ λίγο στὸν γέροντα, στὸ Ἅγιον Ὄρος πρόσκαιρα (ὅταν καὶ συνέβη τὸ ἐν λόγῳ περιστατικόν), καὶ ξανὰ ἔφυγε. Κατόπιν πῆγε Μόντρεαλ, Νητρόιτ καὶ στὸ Τέξας. Κοιμήθηκε τὸ 1984 μὲ βαθεῖα ταπείνωσιν καὶ μετάνοια.

16 Ὁ Γέροντάς μου Ἰωσήφ ὁ Ἡσυχαστῆς, ..., σσ. 165-182.

17 Ὁ Γέροντάς μου Ἰωσήφ ὁ Ἡσυχαστῆς, ..., σσ. 177-178.

18 Ὁ Γέροντάς μου Ἰωσήφ ὁ Ἡσυχαστῆς, ..., σ. 176.

19 Ὁδοιπορικὸ στὴν ἔρημον τοῦ Ἁγίου Ὄρους - 6ο μέρος (Καλύβη Ὁσίου Ἐφραῖμ - Κατουνάκια), TV4E, 56:50 κ.έ., <https://youtu.be/CZ7zDeLySxw> (ἀντιγραφή 7/1/2021).

20 Ἀρχιμ. Γαβριήλ, Καθηγουμένου Ἰ.Μ. Ὁσίου Δαυίδ, Ἱστοσελίδα Πεμπουσία, <https://>

/www.pemptousia.gr/2018/01/agios-iakovos-tsalikis-thies-empiries-ke-simia-agiotitos/ (άντιγράφηκε 8/2/2022).

21 Μητροπολίτης Μόρφου Νεόφυτος, 'Ο Άγιος Ίάκωβος καὶ ἡ σχέση του με τὴν Παναγία καὶ τοὺς Ἁγίους (3 ὀμιλίες, <https://youtu.be/h8NQwyJQZG0>),

22 Στυλιανός Γ. Παπαδόπουλος, 'Ο μακαριστὸς Ίάκωβος Τσαλίκης, ἔκδ. 7η, 2002, ἔκδ. Ἀκρίτας.

23 Προσωπικὴ συζήτηση, καί· «Ἀπαντήσεις Μητροπολίτου Μόρφου κ. Νεοφύτου στὸ ἐρώτημα: Σύγχρονοι Ἅγιοι καὶ μυστικὴ ἀνάγνωση τῶν Εὐχῶν στὴ Θεία Λειτουργία», 8/2/2022, <https://immorfou.org.cy/απαντήσεις-μητροπολίτου-μόρφου-κ-νεο/> (8/2/2022).

24 Πρωτοπρεσβυτέρου Στεφάνου Κ. Ἀναγνωστοπούλου, 'Ο Γέροντάς μου Ἐφραίμ, β' ἔκδ., Πειραιᾶς 2021.

25 Προσωπικὴ συζήτηση.

26 Ἐγινε τὴν Κυριακὴ τοῦ Τυφλοῦ 16/5/2004, ἀλλὰ εἴχαμε τὸ μηχανήμα ἐπάνω στὰ στασίδια, καὶ ἠχογραφοῦσε καὶ τὸν παραμικρὸ τριγμό, ἐνῶ ἡ ψαλμωδία ἀκούγεται ἔξασθενημένη λόγω ἀπόστασης, καὶ ἀπουσίας μικροφωνικῆς ἐγκατάστασης στὸν ἱερὸ Ναό·

<https://analogion.gr/articles/ecclesia/gerontes-euxes/g-efraim-az-040516-kur-tuflou-agia-anafora.mp3> .

27 Ἱστοσελίδα Πεμπτουσία, <https://www.pemptousia.gr/2016/09/ieromonachos-isaak-stavronikitianos-1937-3-iouliou-1998/> (άντιγράφηκε 8/2/2022)

28 Σίμωνος Μοναχοῦ, π. Εὐμένιος - ὁ Ποιμὴν ὁ καλὸς καὶ Θαυματουργός, ἔκδ. ΣΤ', Ἱερὰ Καλύβη Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου - Ἱ. Σκήτη Κουτλουμουσίου, 2018.

29 Προσωπικὴ συζήτηση.

30 Μητροπολίτης Κιτίου κ. Νεκτάριος, Ἱστοσελίδα Πεμπτουσία, <https://www.pemptousia.gr/2021/01/gia-ton-archim-athanasio-stavrounioti-aftos-den-ine-gerontas-aftos-ine-anvas/> (άντιγράφηκε 8/2/2022).

31 Πηδάλιον (1841), βλ. 4α' Κανόνα τοῦ Μ. Βασιλείου, σ. 387, ὑποσ. 1.

Σχετικὰ ἄρθρα (διαθέσιμα εἰς τό <https://analogion.gr/typikon/liturgic-articles>):

«[Πῶς ἐτέλεσε ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς τὴν «Θείαν Εὐχαριστίαν» εἰς τὸν Μυστικὸν Δείπνον, μυστικῶς ἢ εἰς ἐπήκοον;](#)», Παν. Δ. Παπαδημητρίου 2/12/2020.

«[Τὰ τρία Ἀμήν \(Ἀμήν, ἀμήν, ἀμήν\) εἰς τὴν μυστικὴν στιγμὴν τῆς εὐλογήσεως τοῦ Ἁγίου Ἄρτου καὶ τοῦ Ἁγίου Ποτηρίου](#)», Παν. Δ. Παπαδημητρίου, 8/11/2020

(27/10/20).

«Διάταξις τῆς Θείας Λειτουργίας 1334, Ἁγίου Φιλοθέου», V.480 [ΔΘΛ], Π. Δ. Παπαδημητρίου (πρόχειρον, 23/11/2020).

«Διάταξις τῆς Πατριαρχικῆς Λειτουργίας 1386 (Ἁγία Σοφία), παρὰ τοῦ πρωτονοταρίου τῆς Ἁγίας Σοφίας, διακ. Δημητρίου Γεμιστοῦ», V.135 [ΔΘΛ], Π. Δ. Παπαδημητρίου (πρόχειρον, 22/11/2020).

(Πηγή: analogion.gr)

Η ΑΛΛΗ ΟΨΙΣ σχετικά με το θέμα προτείνει και τα παρακάτω:

Η «κατ' ενώπιον του λαού» τέλεσις της θείας Λειτουργίας (Αρχιμανδρίτου Νικοδήμου Μπαρούση)

Η ανάγνωση των ευχών της Θείας Λειτουργίας (Αρχιμανδρίτου Νικοδήμου Μπαρούση)

Περί του τρόπου αναγνώσεως των ευχών της Θ. Λειτουργίας (Αρχιμανδρίτου Νικοδήμου Μπαρούση)

Η ανάγνωση των ευχών της Θ. Λειτουργίας (Αρχιμανδρίτου Νικοδήμου Μπαρούση)

Διά την απαγγελίαν των ευχών της Θ. Λειτουργίας (Αρχιμανδρίτου Νικοδήμου Μπαρούση)

“Οι Πατερικές μαρτυρίες βοούν για την απαγγελία των ευχών” (Αρχιμανδρίτου Νικοδήμου Μπαρούση)

Ο Άγιος Νικόλαος Καβάσιλας και οι ευχές της Θ. Λειτουργίας (Αρχιμανδρίτου Νικοδήμου Μπαρούση)

Η θέσις των Κολλυβάδων έναντι των μυστικών ευχών (Αρχιμανδρίτου Νικοδήμου Μπαρούση)

Το “πρόβλημα” της αναγνώσεως των ευχών (Αρχ. Νικόδημος Μπαρούσης, Ηγούμενος Ι.Μ. Χρυσοποδαριτίσσης Νεζερών)

[Απάντησις σε αστοχίες άρθρου περί των μυστικών ευχών \(αρχιμ. Νικόδημος Μπαρούσης, Ηγούμενος Ι.Μ. Χρυσοποδαριτίσσης Νεζερών\)](#)

[Περί του τρόπου αναγνώσεως των ευχών της Θ. Λειτουργίας \(Απάντησις εις τον κ. Γ. Φίλιαν\) \(Αρχ. Νικόδημος Μπαρούσης\)](#)

[Ιστορική αναδρομή περί της μυστικής αναγνώσεως των ευχών της Θείας Λειτουργίας \(π. Ευθύμιος Μουζακίτης, εφημέριος Αγ. Κοσμά του Αιτωλού Αμαρουσίου\)](#)

[Για την μυστική ανάγνωση των ευχών της αγίας Αναφοράς \(Δημήτρης Μαυρόπουλος\)](#)

[Οι μυστικές ευχές των λαϊκών \(Πρωτ. Θωμάς Βαμβίνης\)](#)